

Г. В. Бачинська, канд. філол. наук, (м. Тернопіль)

УДК 811.161.2'373.23

Онімний простір у творчості Уласа Самчука

У статті проаналізовано антропонімію в романі Уласа Самчука „Волинь”, досліджуються справжні та авторські антропоніми, визначаються найуживаніші оніми.

Ключові слова: антропонімія, онімний простір, ім'я, літературно-художня антропонімія.

В статье проанализированы антропонимы в романе Уласа Самчука "Волинь", исследуются настоящие и авторские антропонимы, характеризуются часто употребляемые онимы.

Ключевые слова: антропонимия, онимное пространство, имя, литературно-художественная антропонимия.

The article deals with the analysis of the antroponymy in the novel by Ulas Samchuk "Volyn". The natural and author's antroponyms are investigated; the most used onyms are determined.

Key words: antroponymy, onym area, name, literary-fiction antroponymy.

Серед майстрів української прози ХХ століття постать Уласа (Власа) Самчука чи не найсамобутніша. Свій обов'язок перед власною сутністю і українською нацією він вбачав у тому, щоб залишити по собі слід у слові і, щоб той слід був значним і корисним для нащадків.

Сьогодні важко уявити українську літературу без творчості Уласа Самчука, людини, яка зробила багато доброго для розвою нашої національної культури. На жаль, тривале табу, пов'язане з його іменем, не дозволяло належно поцінувати непересічний таланти Уласа Самчука. Донедавна його доробок був на батьківщині під забороною, й лише тепер його творча спадщина повертається до українського читача, а українському письменникові повертається його чесне ім'я.

Улас Самчук – неперевершений знавець української мови, культури, побуту українського села. Його твори виразно позначенні українським національним колоритом, вони виховують почуття любові до всього рідного, одвічно українського.

Предметом нашого дослідження стали антропоніми роману-епопеї „Волинь”, найвизначнішого твору цього автора, твору, який є гімном волинській землі, народній моралі, високохудожнім відображенням складних, нерідко трагічних подій в Україні періоду першої світової війни, національно-визвольних змагань та повоєнного часу.

У художньому творі власні назви є константами того особливого світу, який створюється автором у самому тексті [Лукаш, 1997: 32]. Поіменовані реальні чи фантастичні об'єкти отримують власні назви, сума яких утворює систему авторських власних назв, що становить ономастичний простір твору. Підбираючи реальну власну назву чи вигадуючи ім'я, прізвище чи прізвище для персонажу твору, на думку Степанова Ю. С, автор уявляє характер, заняття і соціальне положення, духовні і фізичні якості свого героя, тому він добирає для персонажа номінацію, що здатна розкрити образ в єдності зі змістом твору і з ідейними та художніми установками [Степанов, 1997: 45].

Онімний простір роману Уласа Самчука „Волинь” густо заселений. Кожна власна назва у досліджуваному творі є часткою сюжету і відповідно пов'язана з іншими групами діючих персонажів-героїв. Вся система назв героїв утворює ономастичну парадигму твору. В ономастичному просторі досліджуваного тексту фіксується 274 антропоніми, які репрезентовані 3995 уживаннями. Антропонімікон твору багатий і різноманітний. Автор на позначення персонажів створює авторські оніми, наприклад: *Платон Дуб*,

Терешко Соловей, Григорко Деберний і т.п. Таке явище є закономірним, адже „структурні рамки реального антропонімікону нерідко виявляються надто тісними, щоб реалізувати авторський задум, і як результат – творення штучних, авторських ЛХА, які не мають структурних прототипів у реальному ономастиконі” [Белей, 2002: 15]. За частотою вживання антропоніми можемо поділити на часто вживані і такі, що трапляються один чи

кілька разів. Це залежить від того, хто названий тим чи іншим іменем—головний герой чи епізодичний. Таке явище є постійною ознакою літературно—художньої антропонімії будь-якого напрямку будь-якого періоду. Найчастотнішим антропонімом у романі є ім'я головного героя - Володимира Довбенка. Разом з усіма варіантами він вживається 1253 рази.

Антропоніми функціонують у кількох варіантах. Уживання того чи іншого варіанта антропоніма залежить від обставин та ситуацій, у які потрапляє персонаж, а також того, хто із героїв називає його тим чи іншим іменем.

Для називання головного героя Володимира Довбенка Улас Самчук використовує варіанти: *Володя*, *Володик* та *Володько*, а також антропоформули – *Володимир Матвійович* та *Володимир Довбенко*.

Домінуючою формою іменування виступає онім *Володько*. У тексті роману він вживається 1153 рази. Так головного героя називає сам автор, батько, мати, друзі, найближчі родичі. Цей варіант імені є літературно – нормативний. Трійняк І. варіант *Володько* зараховує до розмовних з нейтральним емоційно стилістичним забарвленням [Трійняк, 2005: 74]. Саме тому він вживається у тексті роману, в авторській мові як онім – домігант і не має ніякого інформаційного навантаження. Варіант імені *Володя* використовується у тексті роману друзями і фіксується 23 рази, а варіант *Володик* є поодиноким використанням у звертанні до головного героя коханої дівчини. Обидва варіанти характерні для народно розмовного стилю і свідчать про близькі стосунки з людьми, які так його називають.

Антропоформула повне ім'я + по батькові – Володимир Матвійович за частотністю вживання у творі не відзначається. Ця пошання модель звертання вживається з різними конотативними відтінками і не завжди означає пошанність.

П'ять разів на позначення головного героя використовується його прізвище – Довбенко – у поєднанні з іменем. Така антропоформула застосовується при іменуванні головного героя в офіційній обстановці, зокрема з вуст правосуддя: „...викликались прізвища, а коли дійшло до *Володька* – „ *Володимир Довбенко, син Матвія...*”. *Пан староста карає вас за несвоєчасну зміну особистого документу...*” [Самчук, 1993: 348].

Прізвище головного героя не завжди викликало позитивні емоції. При зустрічі з вїтом простежується невдоволення від Володимира Довбенко: „... *вуйт червоний, мов місяць під мороз. Побачив мене ... Встав... Насупив брови... – Володимира Довбенко? – суворо . – Пустіть! – Дядьки дали йому дорогу. Вийшов... Заложив руки за спину, похилився до переду... – То це ти? А очі жмуряться, і губи кривляться. – Я ! – сказав я й відступив. – Бандите! – хрипливо, пер'яно верескнув...* [Самчук, 1993: 278].

Для найменування головного героя автор використовує прізвисько Дерман. Учні у школі, вживаючи цей антропонім, привносять у нього значення їдкої іронії, насмішки: „*Дерман дурний, дерман дурний, дерман дурний! – стрибають і верещать всі троє...*” [Самчук, 1993: 232].

Широко представлено в літературно – художньому антропоніміконі Уласа Самчука народно розмовний іменник регіону сучасної Волині: *Антон* | *Антін* (69 фіксацій), *Василина*(53), *Галя*(26), *Ганна*(144), *Гліб*(27), *Демид* (49), *Женя*(33), *Іван*(61), *Ілько*(97), *Кіндрат*(191), *Марко*(13), *Матвій*(143), *Мокрина*(34), *Настя*(51), *Наталка*(152), *Никон*(68), *Олег*(71), *Ольга*(22), *Роман*(52), *Саша*(28), *Сергій*(246), *Хведот*(25). Здебільшого це імена та їх варіанти, що характеризуються високою частотою вживання на території України.

Часто трапляються у романі й інші імена: *Архип*, *Вероніка*, *Віра*, *Гнат*, *Зося*, *Клим*, *Корній*, *Кузьма*, *Леся*, *Маня*, *Одарка*, *Оксана*, *Палажка*, *Онисько*, *Роза*, *Петро*, *Сидір* та інші, але вони представлені поодинокими вживаннями і не беруть особливої участі у розгортанні сюжету, а лише згадуються у розмові персонажів чи в авторській розповіді. Їх можна віднести до антропонімів заднього плану.

У літературно – художній антропонімії Уласа Самчука домінують повні церковно – християнські імена, а словотвірно – структурні варіанти імен рідко використовувалися для найменування персонажів роману. Словотвірно-структурні варіанти лише деяких імен разом з їх фонетичними та морфологічними варіантами утворюють невеликі іменні гнізда. Кожен варіант будь – якого імені має свою частоту вживання. Серед варіантів імені *Галина* найуживанішим є *Галя* – 22, а *Галина*, *Галка*, *Галочка* вживаються по одній фіксації. Показовим

є гніздо імені Ганна, де варіант *Ганка* – фіксується 137 разів, *Гануся* – 6, а Ганна представлена однією фіксацією. Чоловічий іменник у досліджуваному романі теж не відзначається великою кількістю іменних гнізд. Лише трьома варіантами представлені імена *Михайло та Микола*, де *Михайло* фіксується 3 рази, *Мисайл – 1, Михалко – 1, Микола – 8, Миколка -1, Миколко – 1*.

У антропонімії Уласа Самчука помітне тяжіння автора до надання власним назвам персонажів соціальної значущості. Так, селяни іменуються традиційними іменами, автор дуже рідко їх називає на прізвище. Обираючи прізвища для своїх персонажів, письменник намагається розкрити їх внутрішню семантику. Його прізвища не лише називають, а й означають, описують особу чи предмет, набувають переносного, образного сенсу. Не випадковим, очевидно, є прізвище головного героя – *Довбенка*. Про нього автор висловлюється: „...він є з роду *Довбенків*. *А це міцні тверді люди...*” [Самчук, 1993: 158].

Мотивованим у тексті роману є і прізвище нового знайомого головного героя – *Платона Дуба*. Автор підкреслює семантику цього прізвища: „...*Платон Дуб міцним широкоплечим, мав гострі, розумні карі очі*” [Самчук, 1993: 206]. Подібні пояснення подаються до прізвища *Довгоногий*: „...*біля столу сидів Довгоногий Архип, і його направду довгі ноги були далеко виставлені на хату, так що вони одразу кинулись у вічі Володька*” [Самчук, 1993: 241].

Не застосовує автор прийому мотивації прізвища *Пацюк*, що представляє не завжди позитивного героя, але у кінці роману внутрішня семантика цього оніма відчувається із слів головного героя: „... *Володько якимось не звертав уваги на того Пацюка. Не подобалось йому те прізвище...Йон йому також не подобався. Був завжди сердитий і замурзаний*. [Самчук, 1993: 311]. Для Уласа Самчука саме такий ужиток власних назв є нормою, а не винятком.

На позначення родини священика автор використовує так зване дворянське прізвище на *-ськ(ий)*: *Левинський*. З приводу прізвищ такого типу існують різні думки. Дослідниця польської антропонімії *С.Калета* пише: „... прізвища на *-ski* в XVI ст. стали символом шляхетного походження, багатства, високої політичної свідомості, а також символом шляхетної культури” [Калета, 1998: 18].

Справжньою знахідкою в творчості Уласа Самчука є антропонім – символ Вічного Сторожа, який чекає хороших новин з навколишніх сіл. Використання антропоніма *Вічний Сторож* мотивується у тексті твору устами самого персонажа: „ *Я – Вічний Сторож, що кожного року раз на Новий Рік виходжу вночі й обходжу цей край...*” [Самчук, 1993: 131].

Проведений нами аналіз антропонімії роману Уласа Самчука „*Волинь*” засвідчив щедre використання автором онімів. Письменник творить інформативно – оцінний потенціал своїх ЛХА на матеріалі волинського села. Іменування персонажів у романі не суперечить тим нормам, які панували у відповідний історичний період. Знайомство з антропонімією Уласа Самчука переконує, що творчість автора вирізняється багатством, різноманітністю, цікавим використанням антропонімів.

Література:

1. *Самчук 1993*: Самчук У.О. *Волинь*: Роман у двох томах. – К.: Дніпро, 1993.
2. *Белей 2002*: Белей Л.О. *Нова українська літературно – художня антропонімія: проблеми теорії та історії* – Ужгород, 2002, – 175с.
3. *Лукаш 1997*: Лукаш І.П. *Ономастикон творів В.Винниченка*. – Дис. ... канд. філол. наук – Донецьк, 1997.
4. *Степанов 1997*: Степанов Ю.С. *Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования*. – М.: Школа „Языки русской культуры”, 1997.
5. *Трійняк 2005*: Трійняк І.І. *Словник українських імен*. – К.: „Довіра”, 2005. – 509с.
6. *Kaleta 1998*: Kaleta Z. *Nazwisko w kulturze polskiej*. – Warszawa, 1998. – 225 s.